

Izbor gledišta jugoslavenskih pisaca o međunarodnim pitanjima vezanim uz tršćansko područje nakon drugoga svjetskog rata

Iako smo već u naslovu željeli reći o kakvoj je zbirci tekstova riječ, ipak moramo dati nekoliko napomena o svrsi i prirodi ovoga pregleda. Odnosno, točnije — želimo ukazati na različita ograničenja uz koja je izvršen ovaj izbor tekstova o poslijeratnoj međunarodnoj problematici u vezi s Trstom. Nema nikakve sumnje da bi mnogo korisnije od izdvojenog prikaza stavova jugoslavenske doktrine bilo sveobuhvatno izlaganje gledišta naših i stranih pisaca. Posebno bi korisno bilo uspoređivanje stavova jugoslavenskih i talijanskih teoretičara, jer su se ti stavovi najčešće izgrađivali i iznosili u međusobnom dijalogu jugoslavenske i talijanske doktrine. Međutim, zbog opsega rada, takav komparativni prikaz nije bio moguć; ograničili smo se na jugoslavenske pisce, izostavljajući čak i autore što pripadaju našoj manjini u Italiji. Isti je razlog što je i sama jugoslavenska znanost međunarodnog prava prikazana nepotpuno: izabrali smo samo karakteristične raznovrsne stavove o najvažnijim pitanjima, a nismo mogli prikazati stajališta doktrine o svim poslijeratnim međunarodnim problemima. Zato autori koji nisu bitnije odstupali od ranije izloženih stajališta nisu ni spomenuti, a u potpunosti nisu navedena ni mišljenja najznačajnijih autora.

Navedeni komentari pisaca odnose se na međunarodne dokumente kojima se rješavao tršćanski problem u pojedinim etapama njegova poslijeratnog razvoja i na provođenje tih dokumenata (dio tih dokumenata objavljuje se u ovom broju »Časopisa za suvremenu povijest«), a potpuno smo izostavili raspravu o neostvarenim prijedlozima. Isto tako nismo uzeli u obzir ni sve one dokumente što izražavaju službena jugoslavenska gledišta o tršćanskoj problematici: diplomatske note, istupanja naših predstavnika u međunarodnim organizacijama i na međunarodnim konferencijama, izjave predstavnika naše države za javnost i sl.

Sabrana mišljenja jugoslavenskih autora odnose se samo na međunarodnopravnu, a ne na internopravnu problematiku vezanu uz tršćansko područje. Kako je, međutim, najčešće riječ o dva aspekta istih problema — unutrašnjem i međunarodnom — takvo je razgraničenje teško precizno provesti, a ono vrlo često dovodi do nepotpune slike o pojedinom pitanju (npr. o zaštiti manjina). Na temelju tako određene problematike, o kojoj smo tražili mišljenja jugoslavenskih pisaca, u ovom izboru neće biti tretirana neka vrlo važna i zanimljiva pitanja, kao što je npr. organiziranje organa narodne vlasti na tršćanskom području u toku rata. Ograničenost tematike ovog izbora još jasnije ističe potpuno izostavljanje rasprave o ekonomskoj i političkoj pozadini poslijeratnih događaja u vezi s Trstom.

Oslobođenje i okupacija tršćanskog područja

IVE MIHOVILOVIĆ

»Jugoslavija je za Trst vodila rat s nacifašističkom ratnom snagom. Ona je iz Trsta ili ostale Julijske Krajine u teškim borbama protjerala njemačkog okupatora, koji je na tom teritoriju po kapitulaciji Italije vršio vlast, ne samo vojničku, nego i političku, pa je i s međunarodnoga pravnog gledišta — pitanje, nije li Italija mnogo prije našeg oslobođenja *pravno* izgubila teritorije, koje je Rapallskim ugovorom dobila.«¹

GRUPA AUTORA

»Nemci su potpuno pravilno shvatili narodni ustanak 9. septembra 1943. Shvatili su da je ustanak značio prestanak italijanskog suvereniteta u Juliskoj Krajini i da bi značilo biti u stalnoj borbi sa domaćim stanovništvom obnavljati italijanski suverenitet na tom području. Zato su oni učinili manevar velikoga poteza: ustanovili su za Julisku Krajinu i pogranične furlanske predele zasebnu upravnu jedinicu: 'Adriatisches Küstenland'. Ta upravna jedinica bila je izlučena iz Musolinijeve fašističke republike i sve kazuje da su Nemci imali na umu da u okviru zamišljenoga 'novoga reda', pridodatkom Ljubljanske provincije, obrazuju tu jednu primorsku furlansko-slovenačko-hrvatsku državicu.«²

IVAN TOMŠIČ

»Potem ko je Italija v drugi svetovni vojni stopila na stran agresorjev in v septembru 1943. brezpogojno kapitulirala, je izgubila teritorialno oblast nad navedenim ozemljem (tršćansko i koparsko područje — B. V.), ker je to ozemlje prišlo pod nemško vojno okupacijo. Vendar je Italija kljub temu še naprej obdržala teritorialno suverenost nad tem ozemljem, ker se med vojno suverenost ne spreminja že na podlagi tuje vojne okupacije.«³

»Od maja 1945. godine, kada su područje koje sada sačinjava STT okupirale savezničke armije (jugoslovenska, britanska i severno-američka), pa do dana kad je Ugovor o miru stupio na snagu, ovo područje se nalazilo pod odvojenom jugoslovenskom okupacijom sa jedne strane i britansko-američkom sa druge strane. Prema odredbama međunarodnog prava suverenitet na pomenutom području pripadao je još uvek Italiji, samo što ona nije mogla više nad njim da faktički vrši vlast; suverenitet su faktički vršili okupatori.«⁴

DUŠAN JANIČIJEVIĆ

»[...] postavlja se pitanje kakvo su dejstvo ove odluke (SNOS-a, ZAVNOH-a i AVNOJ-a o sjedinjenju s Jugoslavijom slovenskih i hrvatskih krajeva što su prije rata pripadali Italiji — B. V.) imale u odnosu na inostranstvo, bolje reći, kakva je njihova međunarodnopravna važnost?

¹ *Mihovilović, I.*, Trst, etnografski i ekonomski prikaz, Zagreb 1946, str. 281.

² Grupa autora, *Okolo Trsta* (ur. V. Novak i F. Zwitter), Beograd 1945, str. 417.

³ *Tomšič, I.*, Jugoslovensko-italijanski odnosi, Teorija in praksa, 1967, br. 5, str. 782.

⁴ *Tomšič, I.*, Da li suverenitet nad Slobodnom Teritorijom Trsta zaista još pripada Italiji, Međunarodni problemi, 1950, br. 2—3, str. 16.

Posmatrajući ove odluke kroz njihovu pravno-političku pozadinu, može se tvrditi da su one na mestu i u odnosu na inostranstvo. Načelo prava naroda na samoopredeljenje, koje u sebi sadrži pravo na slobodno organizovanje unutrašnjeg uređenja i pravo na otcpljenje, dobilo je svoje pravno priznanje još u toku i posle Prvog svetskog rata, a naročito u pravnim aktima donetim za vreme i po završetku Drugog svetskog rata (naročito Povelja Organizacije Ujedinjenih nacija). Isto tako i faktičko vršenje vlasti organa koji izražavaju želju stanovništva da istupe iz dotadašnje svoje države i priključe se novoj, bilo je takođe jedan od elemenata koji potvrđuju opravdanost ovih akata. Međutim, sa formalnopravne strane, odluke donete od strane SNOS-a, ZAVNOH-a i AVNOJ-a pretstavljale su, u pogledu njihovog međunarodnopravnog karaktera, jednostrane akte koji ne moraju da budu priznati i prihvaćeni od strane međunarodne zajednice. Zbog toga su te odluke činile, sa međunarodnopravne tačke gledišta, deklaratorne akte o pretenzijama Jugoslavije na teritorije koje su naseljene jugoslovenskim življem, ali koje formalno pripadaju drugoj državi. Činjenica da se Italija nalazila u ratu sa Jugoslavijom i sa saveznicima i da se 1943. godine, odnosno posle njene kapitulacije, raspao dotadašnji sistem vlasti na toj teritoriji i došao novi, pretstavljala je samo putokaz u kome će pravcu međunarodna zajednica delati. Jedino je mirovna konferencija mogla da donese, a ona je to i učinila, konačno međunarodnopravno rešenje o pripadnosti spornih teritorija. U protivnom slučaju, tj. da se Jugoslavija držala isključivo gornjih odluka, ona bi izvršila ustvari aneksiju tih teritorija.«⁵

DUŠAN JANIČIJEVIĆ, BOGDAN BABOVIĆ

»SVU (Saveznička vojna uprava — B. V.) kao okupaciona sila u Zoni A tadašnje Juliske Krajine zatekla je narodno-demokratsku vlast u vidu izabranih narodnih odbora. Ovi odbori su se formirali još u toku rata, te njihovo postojanje nije niko osporavao, pa prema tome ni britanska ni američka vlada. Osim toga, i odredbe čl. 3 Atlantske povelje, stava 5 Deklaracije sa Jalte, čl. 3 Beogradskog sporazuma i čl. 43 Haške konvencije nalagali su savezničkim vlastima da poštuju te organe vlasti. Dok se Jugoslovenska vojna uprava striktno pridržavala gornjih odredaba i poštovala zatečeno stanje Zone B tadašnje Juliske Krajine, dotle je Anglo-američka vojna uprava u svojoj zoni postepeno, od prvog dana okupacije te zone, počela sistematski da ograničava kompetencije te vlasti, da bi je generalnim ukazom br. 11 od 11. avgusta 1945. konačno ukinula. Na osnovu tog ukaza Anglo-američka vojna uprava na mesto izabrane narodne vlasti naimenovala je tzv. Zonsko veće i Opštinsko veće i u oba veća postavila predstavnike onih političkih stranaka koje predstavljaju samo jednu manjinu tršćanskog stanovništva i to uglavnom činovništvo koje se doselilo iz Italije za vreme fašizma i emigranti posle 10. juna 1940. godine, koji, dakle, nemaju pravo na tršćansko državljanstvo. Ovakav sastav ovih veća ostao je i posle stupanja na snagu Mirovnog ugovora s Italijom.«⁶

⁵ Janičijević, D., Međunarodnopravni položaj Trsta, Zbornik radova, I, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Sekcija za međunarodno pravo, Beograd 1954, str. 34.

⁶ Janičijević, D., Babović, B., Londonska konferencija — ohrabrenje fašizma u Italiji, Međunarodni problemi, 1952, br. 3—4, str. 29.

Prestanak talijanske suverenosti

IVAN TOMŠIČ

»15. septembra 1947. g. kad je Ugovor o miru sa Italijom stupio na snagu i počeo da se primenjuje, saveznička vojska izgubila je pravo da upravlja nad tim područjem kao nad okupiranim neprijateljskim područjem. Istoga dana je na osnovu odredbe stava 2 istog člana prestao suverenitet Italije nad pomenutim područjem.«⁷

»[...] treba dodati da je sa 15-im septembrom 1947. godine, po stupanju na snagu Ugovora o miru, Italija izgubila suverenu vlast i nad *licima* koja su 10. juna 1940. godine imala stalno boravište na pomenutom području. Ta lica su podređena pravnom poretku STT [...].«⁸

MILAN BARTOŠ

»Suverenost Italije nad teritorijem Trsta prestala je, po odredbi tačke 2 člana 21 Mirovnog ugovora, na dan stupanja Ugovora na snagu, 15 septembra 1947 godine.«⁹

JURAJ ANDRASSY

»Područje je [...] odvojeno od Italije i njezina je suverenost prestala u skladu s odredbama mirovnog ugovora, ali privremeno je ostalo pod vojnom upravom okupacionih snaga, i to zona A pod britansko-američkom upravom, a zona B pod jugoslavenskom.«^{9a}

IVAN TOMŠIČ

»Čim je suverenitet Italije jednom prestao, ne može ponovo da nastane bez novog ustanovljenja. Italija bi mogla pravno da ponovo zadobije suverenitet nad pomenutim područjem sa zaključenjem novog međunarodnog ugovora i njegovim sprovođenjem u delo.«¹⁰

DUŠAN JANIČIJEVIĆ

»[...] tačka 2 člana 21 Ugovora o miru jasno i izričito govori o prestanku suverenosti Italije nad Trstom stupanjem na snagu ovog Ugovora. Osim toga, nigde se u tekstu Ugovora ne nalazi nikakva odredba koja bi posebno vezivala taj prestanak suverenosti sa nekim uslovom, tj. faktičkim ustanovljenjem STT. Na taj način otpadaju i ona tvrđenja da se stanje na toj teritoriji nije, sa formalnopravne strane, ništa promenilo u periodu pre i posle Ugovora o miru, tj. da su i dalje kao vlast na toj teritoriji ostale savezničke vojne uprave

⁷ Tomšič, I., Da li suverenitet nad Slobodnom Teritorijom Trsta zaista još pripada Italiji, str. 16.

⁸ Ibid., str. 18.

⁹ Bartoš, M., Međunarodno javno pravo, I knjiga, Beograd 1954, str. 347.

^{9a} Andrassy, J., Međunarodno pravo, peto izdanje, Zagreb 1971, str. 123.

¹⁰ Tomšič, I., Da li suverenitet nad Slobodnom Teritorijom Trsta zaista još pripada Italiji, str. 16.

(angloamerička u Zoni A i jugoslovenska u Zoni B). Naime, baš Mirovni ugovor je promenio pravni karakter uprave savezničkih vojnih snaga u Trstu. Dok su pre Mirovnog ugovora savezničke vojne snage bile okupatorska uprava nad delom teritorije pod suverenošću Italije, dotle su Mirovnim ugovorom savezničke sile SAD i Velika Britanija za Zonu A, a Jugoslavija za Zonu B, dobile mandat za upravu nad STT. Prema tome, ne samo što je suverenost nad pomenutom teritorijom prestala bez ikakve rezerve, nego je Italija isključena iz ma kakvog upravljanja njome i kao sila mandatorka.«¹¹

Namjeravani međunarodni položaj Slobodnog Teritorija Trsta po Ugovoru o miru s Italijom

IVAN TOMŠIČ

»Po našem mišljenju, to je novi subjekt međunarodnog prava koji ima priznati Privremeni i Stalni Statut i to svoje vrste s obzirom na kompetencije koje ima Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija u pogledu pomenutog područja. Međutim, pravno nije podređen nijednoj državi pa ni Italiji.«¹²

»Da STT pretstavlja subjekt međunarodnog prava možemo zaključiti iz odredbe 2 odeljka 1 stava člana 21 Ugovora o miru i člana 2 VI aneksa, po kojima je Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija dužan osigurati teritorijalnu celinu (integritet) i nezavisnost STT. Upravo to pretsavlja suštinu međunarodne pravne ličnosti. Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija od 10 januara 1947 g. je preuzeo na sebe odgovornosti koje potiču iz baš pomenutih odredbi o integritetu i nezavisnosti STT.«¹³

STANKO PETERIN

»Vsi (pisci — B. V.) so si edini le v enem: da je STO mednarodnopravna oseba, to je, da lahko po mednarodnem pravu pridobiva pravice in sprejema dolžnosti. O tem pa že glede na jasno besedilo stalnega statuta ne more biti sporov.«¹⁴

MILAN BARTOŠ

»Sve ovo, posmatrano s unutrašnjepavnog stanovišta, pokazuje da je Slobodna Teritorija Trsta zamišljena da bude pod veoma širokom međunarodnom kontrolom, ali da se ipak nalazimo u prisustvu državne tvorevine.«¹⁵

»U međunarodnopravnom pogledu Slobodna Teritorija Trsta trebalo je da pretstavlja subjekt prava.«¹⁶

¹¹ Jančićević, o. c., str. 43.

¹² Tomšič, I., Da li suverenitet nad Slobodnom Teritorijom Trsta zaista još pripada Italiji, str. 14.

¹³ Ibid., str. 14, 15.

¹⁴ Peterin, S., »Spomenica o soglasju« in določbe mirovne pogodbe z Italijo, Bori, 1955, br. 5—6, str. 356.

¹⁵ Bartoš, M., Međunarodno javno pravo, I knjiga, str. 346.

¹⁶ Ibid., str. 347.

JURAJ ANDRASSY

»[. . .] postavila se pitanje kakav bi bio međunarodni položaj Trsta. Svakako bi to bila posebna politička jedinica, potpuno odijeljena od svake druge države. Slobodni Teritorij mogao bi sam biti nosilac međunarodnih prava i obveza, mogao bi po svojim organima sklapati međunarodne ugovore makar bi u tome bio skućen znatnim ograničenjima. Zato bi on bio subjekt međunarodnog prava. Ali javni život Teritorija bio bi sputan i sadržajno i organizacijski opisanom širokom ingerencijom Vijeća sigurnosti i guvernera, što ga ono imenuje. Moglo bi se kazati da bi Trst bio teritorij pod međunarodnom upravom. Ali protiv te konstrukcije govori činjenica da većinu državnih poslova vrše narodni organi. Zato se Slobodni Teritorij, unatoč osobitosti, ima smatrati kao protektorat. Ujedinjeni narodi bili bi zaštitnik, ali zato imali bi oni putem Vijeća sigurnosti pravo da utječu na državni život Teritorija. Posebnost je slučaja u tome što bi zaštitu vršili Ujedinjeni narodi, a ne jedna država ili više njih. Upravo bi se po tome položaj Trsta naročito razlikovao od svih dosada poznatih slučaja protektorata.«¹⁷

DUŠAN JANIČIJEVIĆ

»[. . .] STT (treba posmatrati), po našem mišljenju, kao subjekt međunarodnog prava pod međunarodnom upravom, sa vrlo izrazitim elementima protektorata. Samo se ova vrsta protektorata umnogome razlikuje od klasičnog oblika protektorata [. . .].«

Posebni položaj STT odražava se u činjenici da većinu kako unutrašnjih tako i spoljnih poslova vrše organi sa te teritorije. Zbog toga se ne može smatrati da ona predstavlja samo teritoriju pod međunarodnom upravom. No, elementi protektorata postoje u već opisanoj širokoj nadležnosti guvernera odnosno Saveta bezbednosti. Dalja posebnost se ogleda u tome što se u odnosu na STT ne pojavljuje kao protektor neka druga država već Ujedinjene nacije. Iz svih tih razloga smatramo da je mišljenje profesora Andrašia o međunarodno-pravnom karakteru STT, kao posebnom vidu protektorata, najpravičnije sa gledišta doktrine međunarodnog prava. No, treba ukazati da se tu radi samo o formalnopravnoj strani stvari, tj. o kvalifikaciji STT onakvoj kakva je ustanovljena Ugovorom o miru sa Italijom. Međutim, faktičko stanje stvari je drugačije. Činjenica da odredbe o STT iz mirovnog ugovora nisu stupile na snagu, baca novo svjetlo na ovaj problem. Privremenost režima STT, kako je utvrđena Instrumentom o privremenom režimu, jasno je ukazivala da se faktično stanje na ovoj teritoriji u osnovi razlikovalo od stanja kakvo je propisao Stalni statut STT.«¹⁸

STANKO PETERIN

»Suverenost na Tržaškom ozemlju bi pripadala po mirovni pogodbi i njegovi državni tvorbi i Varnostnemu svetu oziroma po njem Organizaciji Združenih narodov. Suverenost Varnostnega sveta bi bila omejena na područje vprašanj, ki so v zvezi z njegovo glavno nalogo, z vzdrževanjem miru. V teh vprašanjih bi izvajal Varnostni svet na Tržaškom ozemlju, bodisi posredno po svojem

¹⁷ *Andrassy, J.*, o. c., str. 123.

¹⁸ *Janičijević, o. c.*, str. 49, 50.

predstavniku, guvernerju, bodisi neposredno, državno oblast in bi izdajal akte, ki bi neposredno obvezovali državne organe STO in njegovo prebivalstvo. V vseh ostalih stvareh bi bili pristojni domači organi Tržaškega ozemlja.

Varnostni svet ne bi nastopal na STO kot mednarodni organ v tradicionalnem in ožjem smislu tega pojma, ampak kot naddržavni organ. Njegove kompetence bi imele vse znake naddržavnega razmerja. Še več: če jih primerjamo z mednarodnimi organizacijami, ki imajo ali ki naj bi imele, če ne bi bile propadle v samih začetkih, elemente naddržavnosti, vidimo, da gre pri tržaškem poskusu za doslej najizrazitejši tip takega razmerja.

Tako na STO, kakor tudi v državah, ki so, oziroma naj bi bile, članice omenjenih organizacij, ostaja — razen na področju, ki je pridržano naddržavni organizaciji — domača suverenost nedotaknjena. Kakor ne odrekamo suverenost državam, članicam takih organizacij, bi tudi Svobodnemu tržaškemu ozemlju, če bi bilo obstalo, morali priznati značaj prave in suverene države. Mirovna pogodba izrecno poudarja njegovo neodvisnost.¹⁹

IVE MIHOVILOVIĆ

»Ukratko, trebala je to biti suverena tampon-država između Jugoslavije i Italije, a nastala je iz više razloga.«²⁰

Stvarno postojanje Slobodnog Teritorija Trsta kao subjekta međunarodnog prava (od 15. IX 1947. do 5. X 1954)

IVAN TOMŠIĆ

»Ugovorom o miru je, dakle, ustanovljena STT 15 septembra 1947 god. U Ugovoru o miru nije određeno da će se STT tek ustanoviti ili da će se ustanoviti postepeno, kao ni to da je potrebno 'faktičko' ustanovljenje. Zbog toga pomenuto područje nije terra nullius.«²¹

»Iz drugog odeljka 1 stava člana 21 proizlazi da je STT već od njenog postanka pa nadalje priznata od strane savezničkih i udruženih sila, kao i od Italije.«²²

»Po našem mišljenju, upravljanje savezničke vojne komande ne predstavlja pravno produženje staroga okupatorskog režima, već se zasniva na odredbi stava 3 člana 21, po kome će se STT po prestanku italijanskog suvereniteta upravljati po odredbama Instrumenta (Instrumenta o privremenom režimu STT-a — B. V.).«²³

»Činjenica da je Instrument na snazi i da se on primenjuje — što je notorno — pokazuje, bez sumnje, da je nad pomenutim područjem prestao suverenitet Italije i da se ustanovila STT. Za takvo stanje postavljanje guvernera ne čini suštinu stvari.«²⁴

¹⁹ *Peterin*, »Spomenica o soglasju«, in določbe mirovne pogodbe z Italijo, str. 360.

²⁰ *Mihovilović, I.*, Nema više zone B, Beograd 1974, str. 12.

²¹ *Tomšić*, Da li suverenitet nad Slobodnom Teritorijom Trsta zaista još pripada Italiji, str. 13, 14.

²² *Ibid.*, str. 14.

²³ *Ibid.*, str. 20.

²⁴ *Ibid.*, str. 21.

DUŠAN JANIČIJEVIĆ, BOGDAN BABOVIĆ

»Slobodna Teritorija Trsta je ustanovljena čl. 21 od. III Ugovora o miru s Italijom od 10 februara 1947 godine, odnosno 15 septembra 1947, kada je Ugovor stupio na snagu.«²⁵

GORAZD KUŠEJ

»STO je bilo ustanovljeno z 21. členom mirovne pogodbe z Italijo. Ta člen je stopil v veljavo istega dne kot celotna mirovna pogodba, namreč 15. septembra 1947. Od tega dne naprej obstaja STO v mejah, ki mu jih je določila mirovna pogodba z Italijo, kot samostojen meddržavnopравни subjekt.«

»Z ratifikacijo mirovne pogodbe se je uvrstela Italija sama med pogodbene ustanoviteljice STO. Z zakonom z dne 2. avgusta 1947 so vrhu tega postale vse določbe mirovne pogodbe hkrati notranje italijansko državno pravo. Tudi kasnejše zakonodajne odločitve Italije dokazujejo, da ona priznava STO kot novo ustanovljen samostojen meddržavni subjekt, ki ga začasno predstavlja v coni A anglo-ameriška vojaška uprava. Tako je Italija marca 1948 sklenila z zavezniško vojaško upravo kot z zakonitim predstavnikom cone A STO posebne finančno-trgovinske dogovore meddržavnega značaja.«²⁶

»Na meddržavnopravnem položaju STO ne more ničesar spremeniti dejstvo, da njegova dokončna ustavna ureditev, kakor je predpisana v VI. prilogi k mirovni pogodbi, še ni izvedena, ker še ni bil imenovan prvi guverner za STO. To potrjuje VII. priloga k mirovni pogodbi. Ta namreč določa začasno notranjo ureditev STO do dokončne ureditve, kakor je določa VI. priloga. To izhaja iz 1. člena VII. priloge, ki izrecno predpisuje, da dotlej, dotler svoje funkcije ne nastopi guverner, upravljajo STO zavezniška vojaška poveljstva, vsako v pripadajoči mu coni.«²⁷

MILAN BARTOŠ

»Stvaranje Slobodne Teritorije Trsta je pretstavljalo pokušaj koji nije uspeo. On nije uspeo iz spleta raznih uzroka, ali za pravnike je bitno da on nije mogao uspeti ni sa pravne strane, zato što nije postojala potrebna politička i psihološka atmosfera da bi ova teritorija postala posebni pravni subjekt, jer nije bilo moguće nimenovati guvernera. Otuda se privremeni režim, režim vojne okupacije produžio i mesto privremenog postao stalan.«²⁸

»Jedna politička konstrukcija ili jedna država nestaje onda kada nestane jednog od bitnih elemenata za njihovo postojanje. Pošto nikada nije ni stvorena vlast na STT, koja bi bila nezavisna od vlasti spolja, jer su vojni mandatori vršili vlast u ime svojih armija i vlada, to nikad praktično nije ni stvorena STT kao država.«^{28a}

²⁵ Janičijević, Babović, o. c., str. 27.

²⁶ Kušej, G., Pravni položaj Svobodnega Tržaškega ozemlja, Naši razgledi, 1952, br. 3, str. 1.

²⁷ Ibid., str. 2.

²⁸ Bartoš, M., Memorandum o Trstu od 5 oktobra 1954 — Pravni osvrt, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, 1954, br. 3, str. 9.

^{28a} Ibid., str. 19.

STANKO PETERIN

»Italija se je torej odrekla suverenosti nad območjem STO v korist 'zavezniških in pridruženih sil'. Šele v tej luči lahko razumemo smisel besedila 2 odstavka 21. člena, po katerem bo 'suverenost Italije nad območjem STO... prenehala od trenutka, ko bo ta pogodba dobila veljavo'. Če bi bil pogoj prenehanja italijanske suverenosti nastanek STO, ki se v nobenem primeru ne bi mogel ujemati s 'trenutkom' uveljavitve mirovne pogodbe, bi zgornja določba bila bez slehernega smisla. Zakaj potem v pogodbi ni bilo izrečno določeno, v čigavo korist se Italija odrekla suverenosti in zakaj se italijanska mirovna pogodba v tem pogledu razlikuje od versajske mirovne pogodbe? Za to govore tehtni razlogi.

Besedilo 21. člena mirovne pogodbe se začinja s določbo: 'S tem se ustanavlja Svobodno tržaško ozemlje'. Ta določba navaja na misel, da je bilo STO ustanovljeno s tem, da je mirovna pogodba dobila veljavo. Po mednarodnem pravu pa to ni mogoče; nova državna tvorba lahko nastane šele z izvajanjem pogodbenih določb, tako pa se nujno razmakneta čas uveljavitve pogodbe in čas nastanka državne tvorbe.

Nejasnost je odpravljena, če preberemo drugi stavek 1. člena 'listine o začasnem režimu', ki je sestavni del mirovne pogodbe in je začel veljati takoj, obenem s samo pogodbo: 'Do nastopa guvernerja bosta zavezniški vojaški poveljstvi, vsako v svoji coni, nadalje upravljali svobodno ozemlje'. Po tej določbi je nova državna tvorba praktično vendarle lahko nastala in tudi je nastala — 'takoj', to pa brevi manu, s proglasom obeh vojaških uprav, ki sta obdržali oblast s sklicevanjem na novi pravni naslov po listini o začasnem režimu. Pravno ne more biti sporno, da določbe o njuni dejanski kontinuiteti ni mogla pomeniti tudi njune pravne kontinuitete; pravni temelj njune oblasti se je spremenil, vojaški upravi sta postali začasna organa STO, ki sta za svoje delo odgovarjala Varnostnemu svetu Združenih narodov.«²⁹

»Tako je STO nastalo, če prav je obstalo pri začasnem režimu. Iz začasnega značaja državnih organov ne sledi, da država ni nastala; prav nasprotno je celo normalno, da ob nastanku nove države izvršujejo oblast njeni začasni organi. Dalje ni nujno, da je oblast na nižjih stopnjah enotna; lahko je skupna in nerazdeljena oblast dveh ali več vzajemno neodvisnih oblastnih organizmov, lahko pa je tudi razdeljena, časovno po rotaciji v visokih funkcijah ali pa teritorialno po posameznih območjih. Najvišja oblast pa je na STO bila pridržana Varnostnemu svetu in je bila torej enotna.«

»Svobodno tržaško ozemlje je po svojih začasnih organih nastopalo kot subjekt mednarodnega prava tudi v mednarodnih pravnih odnosih; sklenjeni so bili sporazumi, ki so imeli mednarodni značaj, med anglo-američko vojaško upravo in Italijo in nekimi evropskimi meddržavnimi organizacijami, kakor tudi med jugoslovansko vojaško upravo in Jugoslavijo. Zaradi podaljšanja začasnega režima so se vnaprej izvajale nekatere določbe stalnega statuta STO, VI. priloge mirovne pogodbe. Tako sta vojaški upravi pošiljali Varnostnemu svetu občasna poročila; trditve, da je šlo za akt vljudnosti, ne najdejo v meddržavni

²⁹ Peterin, S., »Cona B«; pravno ali politično vprašanje, *Naši razgledi*, 1971, br. 1, str. 4.

praksi nobene opore. Stalni prebivalci STO so imeli posebne osebne iskaznice in so se tako ločili od italijanskih in jugoslovenskih državljanov, ki niso izpolnjevali zahtevnih pogojev.«³⁰

Nepoštivanje Ugovora o miru u Zoni A Slobodnog Teritorija Trsta

DUŠAN JANIČIJEVIĆ, BOGDAN BABOVIĆ.

»Kršeći međunarodne obaveze proistekle iz Ugovora o miru s Italijom, a naročito iz čl. 6 Stalnog Statuta STT, SVU Zone A STT objavila je ukaz br. 345 o sastavu spiskova birača za upravne izbore. Član drugi ovog ukaza daje pravo glasa svima onim licima koja su na dan 15 septembra 1947 bili italijanski državljani, koji imaju preko 21 godine itd. Međutim, kako čl. 6 Stalnog Statuta STT propisuje da će italijanski državljani, koji su 10 juna 1940 godine imali stalno mesto boravka u granicama Slobodne Teritorije, postati državljani po poreklu Slobodne Teritorije i da će uživati puna građanska i politička prava, pri čemu će oni izgubiti svoje italijansko državljanstvo, to jasno proizilazi da je SVU prekršila odredbe Statuta, jer je dala pravo glasa licima doseljenim iz Italije u Trst posle 10 juna 1940 godine a oduzela to pravo licima koja su usled fašističkog terora morala da napuste Trst, iako su na dan 10 juna 1940 stalno boravili na STT i bili italijanski državljani.«³¹

V. SEDMAK, J. MEJAK

»Od početka vršenja vlasti pokazalo se da je (Saveznička vojna uprava — B. V.) krenula putem ustanovljenja i održavanja postojećeg odnosa snaga — onakvog kakav je stvoren za 25 godina talijanske dominacije: odnosa jedne favorizirane nacionalnosti prema drugoj koja je bila lišena svih prava i bilo kakve mogućnosti za razvoj [...]«

»[...] nije se uopće ozbiljnije pokušalo izmijeniti barem onaj dio zakonodavstva što je bio na snazi, kojeg je fašizam posebno stvorio radi tlačenja Slovenaca i Hrvata [...]. Zakoni kao što je npr. zakon o zabrani slovenskih imena mjesta (čak i ako su ta mjesta u potpunosti nastanjena Slovencima), zakon o zabrani upotrebe slovenskog jezika pred sudovima i u upravi i dr. ostali su na snazi.«³²

»Talijanski je još uvijek službeni jezik uprave i javnog života, iako je Mirovni ugovor što ga je potpisala Italija izričito predvidio da će slovenski i talijanski biti dva službena jezika na Slobodnom Teritoriju Trsta.«³³

»[...] slovenske škole često dobivaju znatno manji dio budžetskih sredstava nego talijanske, njima se dodjeljuju prostorije koje su u slabijem stanju, a talijanske škole se otvaraju u potpuno slovenskim selima [...], dok se cijeli razredi slovenskih škola ukidaju bez pravih razloga, itd.«³⁴ (Prev. B. V.)

³⁰ Ibid., str. 4.

³¹ Janičijević, Babović, o. c., str. 29, 30.

³² Sedmak, V., Mejak, J., Trieste, un problème qui inquiète le monde, Beograd 1953, str. 67, 68.

³³ Ibid., str. 68.

³⁴ Ibid., str. 69.

VLADIMIR SEDMAK

»Kako Slovenci u Trstu, tako i oni u Italiji, više puta su postavljali vlastima zahteve da im se vrati imovina koju im je oduzeo fašizam. Ali, sva traženja ostala su uzaludna. Štaviše, i nastojanjima Slovenaca da *vlastitim sredstvima* obnove neke od svojih ranijih ekonomskih organizacija, ili da stvore nove, stavljaju se sve moguće prepreke. Nepravda koja se time nanosi slovenačkom življu je očigledna, a isto tako i diskriminacija u odnosu na druge grupe ili pojedince kojima je nacifašizam na sličan način oduzeo imovinu. U Nemačkoj i Austriji imovina je vraćena svima onima koji su je bili izgubili kao žrtve progona zbog svoje etničke, rasne, verske ili političke pripadnosti. Postoji čitavo jedno zakonodavstvo koje su savezničke okupacione vlasti uspostavile u tom cilju. Ono je primenjeno i u Trstu, ali jedino na Jevreje, a ne i na Slovence, premda su ovi podneli najveće žrtve.«³⁵

LAVOSLAV ČERMELJ

»Uprkos odredbama mirovnog ugovora (Statuta), italijanski vodeći krugovi u Trstu, iza kojih stoji italijanska vlada i koji imaju i moralnu i materijalnu podršku Savezničke vojne uprave, ništa nisu preduzeli da bi ispravili promene u etničkoj strukturi stanovništva za koje snosi krivicu fašistički režim. Slovenicima, koji su za vreme tog režima bili prinuđeni da napuste svoj rodni kraj, povratak je praktično skoro onemogućen, jer im je oduzeta mogućnost da nađu zaposlenje ili nameštenje [...]. Pored toga, isti krugovi sistematski forsiraju naseljavanje novih Italijana na tršćanskom području, naročito izbeglih optanata (ezula — esulo), za koje se izgrađuju, po predviđenom planu, stambeni blokovi u predgrađima i u najnovije vreme čak čitava naselja u okolini Trsta i u susednim slovenačkim opštinama, kako bi što više poremetili dosada kompaktno slovenačko etničko područje.«³⁶

DUŠAN JANČIJEVIĆ, BOGDAN BABOVIĆ

»9 marta 1948 SVU je zaključila s Italijom valutno-finansiski sporazum. Taj sporazum je dopunjen 22 septembra iste godine novim finansiskim sporazumom. Iz ovih sporazuma proizilazi neosporno da je Zona A STT izgubila ekonomsku nezavisnost i da je uključena u ekonomiku Italije, te da bez odobrenja italijanske vlade ne može ni da izradi, ni da menja budžet Zone, da ne može slobodno trgovati, da mora ispunjavati italijanske planove za izgradnju tršćanske privrede, da mora kupovati prvenstveno robu u Italiji i potpuno prilagoditi svoje cene italijanskom tržištu.

Sporazum po pitanju pošta (1948 g.) ustvari je isključivo poštanska unija između Italije i Zone A, što predstavlja totalnu povredu čl. 24 tačke 4 aneksa 6 Mirovnog ugovora s Italijom, koji propisuje isključenje svake ekonomske unije ili udruživanja isključivog karaktera.

Osim toga, SVU je na svaki način onemogućavala što tešnju saradnju na privrednom polju između dve zone STT, što je ustvari i naglašeno u Mirovnom

³⁵ Sedmak, V., Problem restitucije slovenačke imovine u Trstu, Međunarodna politika, 1954, br. 100, str. 10.

³⁶ Čermelj, L., Mentalitet i metodi italijanskog iredentizma, Međunarodna politika, 1953, br. 14—15, str. 17.

ugovoru (»tretirati obe zone kao jedinstveno područje«). SVU je, naime, Zonu B izjednačila odmah po stvaranju tih zona sa stranom državom i kao takvu je i tretirala. Usled toga je ona sprečavala slobodan lični i robni promet između obe zone, odbijala princip neograničenog zaposlenja stanovnika STT, u bilo kojoj zoni itd.«³⁷

STANISLAV KOPČOK

»Današnja složena privredna problematika zone A Slobodne Teritorije Trsta rezultat je niza sporazuma koje je Saveznička vojna uprava (SVU) sklopila sa italijanskom vladom u martu 1948 godine. Tim sporazumima privreda zone je jednostrano i protivpravno uključena u jedinstveno monetarno, devizno i carinsko područje Italije. Uključivanjem Trsta u privredu Italije, a kasnije i uvođenjem Italijana u administraciju Trsta SVU izazvala je čitav niz privrednih, nacionalnih i političkih problema, jer je time stvoreno stanje došlo u oštar konflikt sa Statutom Trsta i sa privrednim nacionalnim specifičnostima tog grada.«³⁸

MILAN BARTOŠ

»Po instrumentu o privremenom režimu na STT, trebalo je da se uprava na toj teritoriji produži na dotadašnji način. Međutim, uprava je produžena na takav način koji je doveo do vraćanja italijanskog uticaja, njegove monopolske konsolidacije i sistematskog proganjanja svih elemenata koji su odbacivali ideju italijanske iredente. Znači, ako bismo sada primili rešenje iz Ugovora o miru takvo kakvo je na hartiji, mi bismo ustvari primili jedno novo rešenje, a to novo rešenje zahtevalo bi nove uslove, u prvom redu garancije za uklanjanje nepravdi koje su protivpravno izvršene od 1946 godine do danas i za vaspostavljanje poremećene ravnoteže.«³⁹

Nastojanja da se rješenje tršćanskog pitanja prema Ugovoru o miru revidira bez pristanka Jugoslavije

DUŠAN JANIČIJEVIĆ, BOGDAN BABOVIĆ

»U 'Tripartitnoj izjavi' su gore navedene vlade (Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i Francuske — B. V.) podnale predlog vladama Sovjetskog Saveza i Italije da se one dogovore o dodatnom aktu Ugovora o miru s Italijom, 'po kojem bi trebalo da se STT ponovo stavi pod italijanski suverenitet i da preporuče vraćanje STT pod suverenitet Italije'.

Potpuna neodrživost ovog zaključka izjave sastoji se u činjenici, da takav zaključak direktno protivureči već pomenutom čl. 21 Mirovnog ugovora s Italijom, kao i najosnovnijim načelima međunarodnog prava uopšte. Naime, po

³⁷ Janičijević, Babović, o. c., str. 31.

³⁸ Kopčok, S., Privredni problemi zone A i njeni ekonomski odnosi s Jugoslavijom, Međunarodna politika, 1953, br. 14—15, str. 7.

³⁹ Bartoš, M., Zašto je danas nemoguće ići na rešenje tršćanskog pitanja po Ugovoru o miru, Međunarodna politika, 1953, br. 14—15, str. 31.

ovom predlogu za vraćanje suvereniteta nad Trstom Italiji traži se mišljenje samo pet država (SAD, Velike Britanije, Francuske, SSSR i Italije), koje bi time trebalo da donesu odluku o promenama odredaba Ugovora o miru. Međutim, Ugovor o miru obavezuje 21 državu — potpisnicu, a po opštim načelima međunarodnog prava potrebna je za reviziju jednog ugovora saglasnost svih strana ugovornica. Iz toga jasno proizlazi, da su vlade tri zapadne zemlje, ne konsultujući druge članice ugovornice, u prvom redu najviše zainteresovanu Jugoslaviju, donele jednu jednostranu, protivpravnu i dijametralno suprotnu načelima međunarodnog prava odluku koja ne bi mogla da ima i koja nije imala nikakvih pravnih posledica.⁴⁰

DUŠAN JANIĆIJEVIĆ

»Opšte usvojena načela međunarodnog prava propisuju da je mandator dužan da vrši sam povereni mu mandat, a ne preko nekog drugog. Osim toga ne može sam, jednostrano, tj. bez saglasnosti onih koji su mu mandat poverili, da izvrši bilo koji akt koji bi išao na promenu režima i položaja poverene mu teritorije. Londonskim sporazumom (vlada Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i Italije od 9. V 1952 — B. V.) ne samo što su izvršene veoma važne promene u strukturi postojeće civilne vlasti u Zoni A, nego pritom uopšte nisu savetovane ostale potpisnice Mirovnog ugovora kojim je stvorena STT. Najzad, Mirovnim ugovorom Italiji je oduzeta suverenost nad Trstom. Iz toga, kao i iz drugih odredaba Mirovnog ugovora, može se ustanoviti da je ona isključena i iz bilo kakve uprave nad ovim područjem. Međutim, Londonskim sporazumom bitno se menja uprava nad ovim područjem, što u priličnoj meri menja i njegov međunarodni status, jer se uprava daje onoj sili koja je isključena iz toga i koja u isto vreme teži za proširenjem svoje suverenosti nad tim područjem. Otuda je Londonski sporazum u suprotnosti sa onim odredbama Ugovora o miru na osnovu kojih je mandat o upravljanju poveren drugim silama a ne Italiji.«⁴¹

ŽIVOJIN JAZIĆ

»Nastavljajući svoju praksu kršenja mirovnog ugovora na štetu interesa Jugoslavije nizom postupaka, među kojima se ističu jednostrano i neovlašteno obećanje o predaji čitave Slobodne Teritorije Trsta Italiji (famozna tripartitna deklaracija) i nelegalno uvlačenje Italije u civilnu upravu zone A, one (vlade Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije — B. V.) su odlukom od 8 listopada (1953. godine — B. V.) još jednom evidentno i na dosad najdrastičniji način povrijedile međunarodno pravo i mirovni ugovor ustupajući čitavu zonu A isključivoj okupaciji Italije.«⁴²

DUŠAN JANIĆIJEVIĆ, BOGDAN BABOVIĆ

»Isto tako, jugoslovenska vlada, polazeći od marksističke ocene promena u međunarodnoj politici, smatrala je i smatra da odredbe o Slobodnoj Teritoriji Trsta u Ugovoru o miru s Italijom ne mogu ostati večito onakve kakve su

⁴⁰ Janićijević, Babović, o. c., str. 30.

⁴¹ Janićijević, o. c., str. 58.

⁴² Jazić, Z., Međunarodnopravni aspekti jednostrane odluke vlada SAD i Velike Britanije o predaji Zone A STT i Trsta Italiji, *Pregled* (Sarajevo), 1953, br. 10, str. 202.

fiksirane 1947, jer ih i sam život menja, te stoji na stanovištu da pitanje izmena i dopuna tih odredaba može da se postavi, ali ne na način kako su to rešavale zapadne sile, tj. jednostrano i bez konsultacije i saglasnosti sa FNRJ, već sporazumno — putem direktnih pregovora između zainteresovanih strana, u prvom redu između najviše zainteresovanih strana — FNRJ i Italije.

Ovakav stav je jedino pravilan i po opštim principima međunarodnog prava.⁴³

MILAN BARTOŠ

»Jedno od pitanja o kome se vrlo mnogo diskutovalo jeste odnos između Sporazuma sadržanog u Memorandumu (od 5. X 1954 — B. V.) i Tripartitne deklaracije od 1948 godine, po kojoj su tri Zapadne sile izjavile da su zbog nemogućnosti stvaranja uslova za formiranje STT gotove da podrže tezu da se cela teritorija STT preda Italiji. Danas se postavlja pitanje da li Italija ima i dalje neko pravo na izvršenje te obaveze od strane velikih sila. Pre svega, ono što neko nema, njime ne može ni raspolagati. Prema tome, ta Deklaracija nema značaj ni akta raspolaganja ni obavezu budućeg činjenja, nego samo politički stav u jednom momentu. Iako se može diskutovati da li države koje su dale svečanu deklaraciju mogu menjati svoj stav, ipak nesumnjivo je u celom ovom odnosu da je Italija dala saglasnost na Sporazum sadržan u Memorandumu, u kome učestvuju dve sile koje su dale Tripartitnu deklaraciju. Time je od strane tih sila prečutno povučena Deklaracija, a Italija izrično pristala na novo rešenje, koje ne odgovara prvobitnoj Deklaraciji. Osim toga, ova Deklaracija i u svoje vreme nije imala cilj da proizvede neposredno dejstvo, nego je bila samo sredstvom pomoću koga je politički učinjen predlog Sovjetskom Savezu za reviziju Ugovora o miru, ali je Sovjetski Savez taj predlog odbio, te se ima smatrati da je Deklaracija iscrpljena. Prema tome, Memorandum nije ni u kakvoj zavisnosti prema toj Deklaraciji. Naprotiv, on predstavlja negaciju te Deklaracije.

Isto tako postavlja se pitanje da li Memorandum predstavlja akt kojim se izvršuje Zaključak anglosaksonskih vlada od 8 oktobra 1953 godine (o prepuštanju uprave nad zonom A Italiji — B. V.), jer se u teritorijalnom pogledu navodno vrlo mnogo poklapaju izjava američke i britanske vlade od 8 oktobra 1953 godine i Memorandum od 5 oktobra 1954 godine. Ova navodna sličnost je pravni apsurd. Pre svega, Deklaracija od 8 oktobra 1953 godine predstavlja jednostranu izjavu dveju vlada kao mandatora, dok je Memorandum saglasnost između tih vlada i drugih zainteresovanih vlada. Prema tome, razlika je u samoj prirodi akta. Dok je Deklaracija od 1953 godine bila jednostrani akt, ovde se radi o ugovornom aktu. Po suštini takođe postoji bitna razlika, koja se pre svega ogleda i u izjašnjenju o sudbini Zone »B«. Dok je akt od 1953 godine ćutao o toj sudbini, danas, u novom aktu, Zona »B« i delovi Zone »A« izrično se stavljaju pod jugoslovensku civilnu upravu. Isto tako, postoji razlika i u pogledu italijanske vlasti nad Zonom »A«, ukoliko se ona predaje Italiji na civilnu upravu. Po zamisli sadržanoj u Anglo-američkoj odluci od 8 oktobra 1953 godine, ta teritorija se imala predati Italiji bez ograničenja, dok je, naprotiv, po Sporazumu u Memorandumu, ta teritorija predata Italiji uz niz ograničenja, od kojih je najznačajniji Manjinski statut.⁴⁴

⁴³ Janićijević, Babović, o. c., str. 33.

⁴⁴ Bartoš, M., Memorandum o Trstu od 5 oktobra 1954, str. 17, 18.

Pravna priroda Memoranduma o suglasnosti o Slobodnom Teritoriju Trsta, zaključenog 5. listopada 1954.

MILAN BARTOŠ

»[...] postavlja se pitanje šta je to memorandum. U pogledu memoranduma, malo kontinentalnih (evropskih) pravnika je upućeno u pravu upotrebu te reči kod Anglo-Saksonaca za diplomatski dokument. Kontinentalni pravници pod memorandumom obično podrazumevaju upozorenje ili objašnjenje koje jedna ili više vlada daju jednom diplomatskom skupu ili nizu vlada o svom stavu ili činjeničnom stanju povodom određenog pitanja. Takav memorandum je u suštini jednostrani akt vlade, koja ga čini dajući izjavu volje vladama kojima je taj memorandum upućen, ali ne i konstatovanje o nekakvom dvostranom pravnom poslu u kome se sučeljava saglasnost volja.

Naprotiv, memorandum u anglosaksonskom smislu reči pretstavlja pismenu dokaznu ispravu o postojanju usmene saglasnosti, postignute između vlada u toku pregovora. Zato je memorandum o saglasnosti (»memorandum of understanding«) uobičajena forma, kojom se služi vrlo često američka diplomatija da bi se na kraju pregovora — kad već dođe do raščišćavanja svih spornih pitanja i kada se između stranaka postigne saglasnost volja, — utvrdila ta postignuta saglasnost volja i da bi stranke, usvajajući tekst memoranduma, priznale sadržinu svoje ugovorne obaveze.

S obzirom na ova dva značenja reči »memorandum« i na dve prakse, različite u kontinentalnom i anglosaksonskom shvatanju, memorandum se razlikuje od ugovora po tome što je ugovor u klasičnom smislu reči formalni pravni posao, kod koga je pismena forma bitni elemenat samog pravnog posla, dok je, obrnuto, memorandum o saglasnosti samo dokazna isprava o jednom konsensualno sklopljenom poslu neformalne prirode, kod koga se posao smatra postojećim onoga momenta kad je saglasnost između stranaka postignuta. Takav sporazum obavezuje države čiji su pregovarači postigli saglasnost čim je do saglasnosti došlo, a memorandum se sklapa samo zato da bi se ostavila dokazna pismena isprava o usmenoj postignutoj saglasnosti.«⁴⁵

»Da li je memorandum pravni posao ili samo politički dogovor? Mnogi su smatrali da je ovo samo politički dogovor. Međutim, jasno je da ga države koje u njemu učestvuju ne smatraju samo političkim nego istovremeno i pravnim aktom. On je pravni akt otuda što se njime stvaraju i menjaju pravne situacije, što se države neposredno obavezuju na izvesna činjenja, davanja i uzdržavanja, i što taj dogovor ne samo sadrži klauzule koje treba izvršavati, nego propisuje i odredbe normativnog karaktera, koje imaju striktno da važe kao pravna pravila za budućnost. Takva pravna pravila, u ovom slučaju, sadrži Manjinski statut.«⁴⁶

»U međunarodnom pravu parafiranje može imati dva potpuno odvojena značenja. Po klasičnom shvatanju, parafiranje pretstavlja uvodnu fazu pri sklapanju međunarodnih ugovora. Parafiranjem tehnički pregovarači ili pregovarači ovlašćeni da potpisuju jedan ugovor pod uslovom prethodnog referisanja konsta-

⁴⁵ Ibid., str. 4, 5.

⁴⁶ Ibid., str. 5, 6.

tuju kakav je onaj tekst do čije su saglasnosti došli, kako bi punomoćnici za potpisivanje takvog ugovora imali pred sobom već usaglašen tekst [...].

Naprotiv, ako se sačinjava dokaz o usmenoj saglasnosti volje, tj. o usmeno postignutom ugovoru, onda parafiranje od strane punomoćnika za pregovaranje ima sasvim drugi karakter. Stavljanjem svoga parafa pregovarači-punomoćnici konstatuju da je zbilja postignuta ona saglasnost koja je sadržana u memorandumu i time priznaju memorandum kao dokazno sredstvo da postoji takva saglasnost volja. Takav memorandum nije potrebno potpisivati, jer ugovor postoji nezavisno od potpisivanja i pre nego što je parafiranje izvršeno. Ugovor je postignut u usmenim razgovorima i neformalnom saglasnošću stranaka. Otuda bi bilo u tom slučaju pogrešno potpisivati takav ugovor, jer ugovori koji se potpisuju nastaju tek momentom potpisivanja, dok ugovori koji se usmeno sklapaju nastaju u momentu kad je do saglasnosti volje na neformalan način došlo. Ovde bi možda došlo do vremenskog nepodudaranja između sklapanja ugovora i momenta potpisivanja. Da bi se to neslaganje otklonilo, takvi memorandumi se samo parafiraju, tj. punomoćnici priznaju da je između njih došlo do izvesne određene saglasnosti volja i stavljanjem svoga parafa sastavljaju dokaznu ispravu o tome.⁴⁷

»I italijanski parlament i Narodna skupština FNRJ odobrili su sporazum. Prema tome, sporazum predstavlja perfektnu međunarodnu obavezu dve granične zemlje, a Ujedinjena Kraljevina i SAD, povlačenjem svojih trupa sa okupirane teritorije, delom su pokazale da sporazum smatraju svojom obavezom. Na taj način sporazum je postao zakon u dvema susednim državama, svečano primljena obaveza dve države, proglašena u oba parlamenta za putokaz u budućim odnosima.«⁴⁸

JURAJ ANDRASSY

»Za posvjedočenje sporazuma odabran je osebujan oblik 'memoranduma o suglasnosti', koji su predstavnici stranaka ugovornica parafirali u Londonu 5. 10. 1954. Osebujsnost oblika i formulacije teksta mora se razumjeti zbog osebujsnosti odnosa u kojem se nalazilo samo područje. Tri upravljajuće države mogle su samo predati upravu dvjema državama koje su napokon stekle njegove dijelove. No, sigurno je memorandum pravi ugovor o teritorijalnom razgraničenju dviju susjednih država.«⁴⁹

Odnos Memoranduma o suglasnosti prema Ugovoru o miru s Italijom

DUŠAN JANIČIJEVIĆ

»Medutim, sa međunarodnopravne tačke gledišta ovi akti (Memorandum o suglasnosti i njegovi prilozi — B. V.) nose u sebi više karakterističnih obeležja, koja ukazuju da je ostalo još niz pitanja koja treba regulisati, da bi se dobilo

⁴⁷ Ibid., str. 6.

⁴⁸ Bartoš, M., Pravna problematika Sporazuma o STT, Međunarodna politika, 1954, br. 111, str. 7.

⁴⁹ Andrassy, o. c., str. 123, 124.

formalnopravno rešenje ovog problema. Na prvom mestu postavlja se pitanje da li odredbe Ugovora o miru sa Italijom, koje govore o STT, ostaju i dalje na snazi. S obzirom da se u Memorandumu ništa ne govori o tim odredbama, jasno izlazi da njegovi potpisnici nisu namerno hteli da prejudiciraju jedno pitanje koje nije u njihovoj isključivoj nadležnosti, jer ona pripada, kao što je ranije rečeno, onom telu koje je donelo Mirovni ugovor, tj. Mirovnoj konferenciji. Znači, da STT de iure i dalje postoji. To se može nadalje zaključiti i iz samog teksta Memoranduma. Naime, u njemu se ne govori o prenosu jugoslovenske suverenosti na ove teritorije, već samo o zameni vojne uprave civilnom upravom. Najzad, i sam Specijalni statut, koji je priložen Memorandumu, govori o posebnom položaju ove teritorije, jer se na određeni način zaštićuju etničke grupe isključivo na toj teritoriji, iako tih grupa ima i u drugim krajevima Jugoslavije, odnosno Italije. Prema tome, u pogledu suverenosti u formalnopravnom smislu reči može se prihvatiti [...] mišljenje Ficmorisa da je suverenost nad ovom teritorijom u iščekivanju odnosno da je latentna.

Memorandum, tj. njegova poslednja tačka određuje da će on biti saopšten Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija. Iz ove formulacije ne može se videti kakvu će ulogu imati Savet bezbednosti u odnosu na ovaj akt. Po Ugovoru o miru sa Italijom njegov zadatak je da obezbeđuje teritorijalnu celinu i nezavisnost STT (član 21).

Ukoliko Savet bezbednosti uzme na znanje ovu notifikaciju i ukoliko države članice Ujedinjenih nacija koje su istovremeno i potpisnice Mirovnog ugovora sa Italijom ne stave prigovor na Memorandum i njegove priloge, to će značiti konačno rešenje pitanja Trsta i sa međunarodnopravne tačke gledišta. Na konačnost rešenja pitanja Trsta, čak i bez obzira na eventualni stav Saveta bezbednosti, ukazuje i činjenica što su se vlade SAD, Velike Britanije i Francuske svojom deklaracijom od 5 oktobra 1954 godine obavezale da neće podupirati teritorijalne pretenzije Italije prema Jugoslaviji i obrnuto.⁵⁰

MILAN BARTOŠ

»[...] postavlja se pitanje da li je identična sadržina koja je rešena Ugovorom o miru sa sadržinom koja se rešava Memorandumom o saglasnosti. Naime, da li se pitanje upravljanja bivšom Slobodnom Teritorijom Trsta ne smatra definitivno rešenim Ugovorom o miru i da li su stranke mogle da svojom voljom na drugi način reše pitanje kad su one vezane tim Ugovorom, jer su ga potpisale i ratifikovale? Nesumnjivo je da je ugovor o miru pravna obaveza između strana ugovornica. Ali ugovorom o miru ne stvara se stanje koje zainteresovane stranke ne mogu svojom voljom menjati. Ako zainteresovane stranke promene izvesne odredbe iz ugovora o miru koje rešavaju samo odnos između njih, onda time one ne krše ugovor o miru, ako time ne vredaju prava trećih država.«⁵¹

»Po našem mišljenju, bilo bi potpuno nepravilno poći od stanovišta da treće države imaju pravo na *status quo* samo zato što to žele i bez obzira na to što nikakav njihov neposredni ili posredni interes time nije ni zaštićen ni ugrožen. Da li će između Jugoslavije i Italije biti pronađena granica koju su voljne uz

⁵⁰ Janičijević, o. c., str. 62.

⁵¹ Bartoš, M., Memorandum o Trstu od 5 oktobra 1954, str. 7.

izvesne žrtve da prime te države, to je stvar tih naroda o čijem se samoopredjeljenju radi. To je stvar koju ti narodi mogu da reše bilo međusobnim dodirom, bilo arbitražom na koju oni lično budu pristali. Svako negiranje toga dovelo bi do mogućnosti da se svaka od država potpisnica Ugovora o miru postavi kao sudija u odnose između Jugoslavije i Italije.

Međutim, međunarodni značaj Trsta bio je podvučen još u saopštenju Saveta ministara inostranih poslova u Londonu, koje je objavljeno 1 oktobra 1945 godine. Otada pa nadalje, stalno je podvlačen međunarodni značaj Trsta kao luke svoga zaleđa. Otuda, u svojim pregovorima o traženju rešenja teritorijalnog pitanja, Italija i Jugoslavija nisu zaboravile svoju obavezu prema trećim državama da Trst bude i ostane slobodna luka svoga zaleđa. Zato Memorandum o saglasnosti u svojoj tački 5 obavezuje italijansku vladu da održava slobodnu luku Trsta u opštem skladu s odredbama Ugovora o miru s Italijom.⁵²

»Ako se tiče granica i nezavisnosti Slobodne Teritorije Trsta, onda to pitanje ne dolazi više ni pred te velike sile, ni pred potpisnice Ugovora o miru s Italijom, i to baš na osnovu Ugovora o miru, jer su se te sile odrekle svog daljeg učešća u upravljanju tom teritorijom i tu su teritoriju poverile pod specijalni nadzor Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Svet bezbednosti je po Ugovoru o miru jedini jemac bezbednosti Slobodne Teritorije Trsta. Zato odluka zainteresovanih da memorandum o saglasnosti dostave Savetu bezbednosti znači obraćanje jedinom nadležnom organu, pošto su sve ostale države na taj organ prenele sve svoje prerogative u pogledu zaštite Slobodne Teritorije Trsta koje proističu iz ugovora o miru.«⁵³

»[...] Svet bezbednosti, upoznavajući svoje članove sa učinjenom notifikacijom (o zaključivanju Memoranduma o STT-u — B. V.), dao je mogućnost državama kojima je Povelja dala ovlašćenje da u jednom određenom momentu budu čuvari međunarodnog mira, da ocene novonastalu situaciju. Nijedna država članica Saveta bezbednosti nije zahtevala da se to pitanje stavi na dnevni red radi diskusije. To znači da su sve države prešle preko ovog rešenja kao preko normalne pojave. Na taj način je Svet bezbednosti doneo prečutnu odluku o usvajanju ovog rešenja. Time je ono postalo međunarodna priznata činjenica.«⁵⁴

Specijalni statut uz Memorandum o suglasnosti i stvarna zaštita manjina

ALEKSANDAR JELIĆ

»Cilj Statuta je [...] ne samo da obezbedi izjednačenje pripadnika manjine sa ostalim stanovništvom nego i da očuva etnički karakter manjinske grupe kao celine, pa čak i da zaštiti njen nesmetan kulturni razvoj.«⁵⁵

⁵² Ibid., str. 8.

⁵³ Ibid., str. 9.

⁵⁴ Bartoš, M., Pravna problematika Sporazuma o STT, str. 7.

⁵⁵ Jelić, A., Specijalni statut o manjinama, Međunarodna politika, 1954, br. 109,

MILAN BARTOŠ

»[...] specijalni Manjinski statut koji je potpisan kao prilog Sporazumu postignutom u Memorandumu o saglasnosti od 5 oktobra 1954 godine nosi izvesna obeležja koja smo sa pravne strane dužni da podvučemo. To su ova obeležja:

a) Ovo je regionalno-partikularni sporazum između Italije i Jugoslavije, jer on važi samo za delove one teritorije koja je bila u sastavu STT. Prema tome, na ovaj Statut ne mogu se u Jugoslaviji pozivati oni italijanski manjinci koji su nastanjeni na predratnoj jugoslovenskoj teritoriji ili na teritoriji prisajedinjenoj Jugoslaviji neposredno na osnovu Ugovora o miru s Italijom od 10 februara 1947 godine [...].

b) Statut je u svemu sačinjen kao recipročna odredba. Nema posebnih propisa koji bi vredeli za Italijane na teritoriji pod jugoslovenskom civilnom upravom i propisa koji bi vredeli za Jugoslovane pod italijanskom civilnom upravom. Svi su propisi opšti i dvostrani, tj. važe kao pravo za obe nacionalne manjine i kao obaveza za obe države koje preuzimaju civilnu upravu.

c) Statut je zasnovan na pravima i osnovnim slobodama čoveka, garantovanim Opštom deklaracijom Ujedinjenih nacija o pravima čoveka, ali se razlikuje i od te Deklaracije i od svih ugovora o miru zaključenih 10 februara 1947 godine u tome što se ne zaustavlja na opštem pojmu prava i osnovnih sloboda čoveka i na delimičnom nabravanju nekih ustanova koje se podrazumevaju pod tim pojmom, nego, naprotiv, prelazi sa opšte zaštite takvih prava, koje podvlači, na niz nabravanja i regulisanja oblika pojedinačne zaštite. Na taj način manjinama je dato ne samo pravo na uživanje onoga standarda koji se smatra da je opšti u čovečanstvu, i ne samo opšte formulacije za garantovanje nesmetanog kulturnog i privrednog života nacionalne manjine kao individualiteta prema većini, nego se pored tih opštih prava nabraja niz specijalnih instituta [...].

Treba napomenuti da je vrlo opširna sadržina tih prava, nabrojanih u posebnom Manjinskom statutu i da ona predstavljaju manje više sintezu svih prava koja se uopšte daju nacionalnim manjinama u različitim sistemima.

d) Ovaj Statut pretstavlja perfektnu međunarodnopravnu obavezu dveju država, jer predviđa ustanovljenje posebnog međunarodnog tela, tj. mešovitog jugoslovensko-italijanskog odbora, koji je pozvan da bdi nad poštovanjem manjinskih prava [...].

e) Manjinski statut je neposredna odredba. Stranke se obavezuju da ga neposredno primenjuju, bez obzira na njihove buduće pregovore o njegovom usavršavanju. Znači, nije potrebno za njegovu primenu da stranke ugovornice donesu svoje sopstvene zakone preko kojih će se Manjinski statut uvesti u život.

[...] Ali, samim tim što Statut neposredno deluje, država o čijoj se civilnoj upravi radi može biti dvojako odgovorna za primenu Statuta zbog akata svoje zakonodavne politike i to:

aa) Teritorijalna država može biti odgovorna što ne primenjuje Statut zato što nema zakonodavnih mera nužnih za njegovo sprovođenje [...].

bb) Ako bi, obrnuto, država donosila kakve nove odredbe, i pomoću tih novih odredaba nanosila povrede propisima Statuta, onda bi ta država bila odgovorna zbog povrede međunarodnog prava, tj. zbog neposredne povrede Statuta putem jednog zakonodavnog akta. Naše je mišljenje da država može odgovarati i za

objektivnu povredu Statuta, a ne samo za subjektivnu, tj. ona može odgovarati i za svoju opštu meru, a ne samo za povredu konkretnog prava pripadnika manjina, jer njegovo pravo postoji na osnovu Statuta kao savršeno pravo, a ne samo kao nada da će to njegovo pravo biti stvoreno onda kad se sprovođenjem Statuta kroz zakon teritorijalne države omogući njegova primena.«⁵⁶

JANKO JERI

»V primerjavi s programom južnotirolskih Nemcev so narodnostne zahteve Slovincem precej skromnejše. Zaokrožiti jih je moč predvsem v naslednjem: svobodna uporaba slovenskega jezika v lokalnem javnem življenju, se pravi v vseh tistih uradih, ki imajo sedež v deželi; modifikacija civilnega in kazenskega postopka, da bo slovenščina enakopravna tudi pred sodišči; redna in organska pomoč slovenskim kulturnim in drugim ustanovam ter organizacijam; dokončna ureditev šolskega sistema in zagotovitev vsaj osnovnošolskega slovenskega pouka v Beneški Sloveniji; boleč problem razlaščenja slovenske zemlje; slovenska toponomastika; pa povrnitev škode, ki jo je slovenski živelj utrpel pod fašizmom.«⁵⁷

»Vendar je nujno ugotoviti, da so v devetnajstletni praksi, če jo le povprek vzamemo, določbe posebnega statuta samo delno upoštevali in uresničevali. To med drugim še posebej velja za eno — z vidika manjšinske zaščite — najpomembnejših, pa tudi najbolj občutljivih torišč — za neovirano svobodno rabo materinega jezika v stikih z oblastmi in drugimi organi ter v dejavnosti (dvojezični napisi in drugo). Tudi italijanski pravni strokovnjaki navajajo 'kot osrednji razlog za to dejstvo, da posebni statut ni bil 'uzakonjen' oziroma da ni postal del italijanskega prava.«⁵⁸

»Memorandum o soglasju z vsemi prilogami in pismi pa je ratificirala zvezna ljudska skupščina že takoj 25. oktobra 1954. in s tem njegove določbe in načela preoblikovala v vir pozitivnega notranjega jugoslovanskega državnega prava, medtem ko tega Italija, kakor smo že prej omenili, do danes še ni storila. Njena praksa kaže, da tega zaenkrat iz notranjih političnih razlogov tudi v prihodnje ne misli storiti, ampak da rešuje usklajevanje svoje notranje zakonodaje z določbami posebnega statuta samo po majhnih delih, če se ji to zdi glede na zunanji in notranji politični položaj primerno in kolikor se ji zdi primerno. Glede tega tudi določba 3. odstavka 5. člena pravilnika o mešanem jugoslovansko-italijanskem odboru, ki daje prizadetima državam, posameznikom in nekaterim organizacijam manjšinske narodnostne skupnosti pravico, da predložijo odboru vprašanja o nezdružljivosti zakonodaje, z določbami posebnega statuta, ni učinkovala. Posebno očitno to izpričuje še vedno veljavna fašistična zakonodaja o obvezni rabi italijanskega jezika za tržaške Slovence pred sodišči in o kaznivosti tistih, ki bi to rabo odklonili, čeprav so večji italijanskega jezika.«⁵⁹

⁵⁶ Bartoš, M., Memorandum o Trstu od 5 oktobra 1954, str. 11—14.

⁵⁷ Jeri, J., Stvarnejši pogovor, Ob sedanjem položaju Slovincov v Italiji, Naši razgledi, 1969, br. 2, str. 40.

⁵⁸ Jeri, J., Kušej, G., Slovenska narodnostna skupnost v Italiji (II), Teorija in praksa, 1973, br. 5—6, str. 482.

⁵⁹ Ibid., str. 483.

*Privoda teritorijalnog rješenja po Memorandumu o suglasnosti
o Slobodnom Teritoriju Trsta*

JURAJ ANDRASSY

»Osebnost oblika i formulacije teksta (Memoranduma o STT — B. V.) mora se razumjeti zbog osebnosti odnosa u kojem se nalazilo samo područje. Tri upravljajuće države mogle su samo predati upravu dvjema državama koje su napokon stekle njegove dijelove. No, sigurno je memorandum pravi ugovor o teritorijalnom razgraničenju dviju susjednih država.«⁶⁰

MILAN BARTOŠ

»U Memorandumu se ne predviđa nikakav mandat niti bilo kakvo polaganje računa na osnovu mandata, već svaka od država, koje proširuju na određeno područje svoju civilnu vlast, radi u svoje ime i na osnovu svoje sopstvene vlasti, što znači suvereno. Prema tome, u Memorandumu se ne govori o prenosu suvereniteta — ali se to podrazumeva. Da se to podrazumeva, o tome govore tri elementa koja su spoljno obeležje postojanja suverene države:

- a) U pogledu teritorije jasno je da se ova mala teritorija prisajedinjuje u pogledu civilne uprave opštoj teritoriji dotične matične države, te, prema tome, ova teritorija više ne postoji kao posebna međunarodnopravna jedinica.
- b) Stanovništvo se na ovoj teritoriji potčinjava vlasti zemlje koja preuzima civilnu upravu, s tim da se tom stanovništvu dozvoljava samo izvesna, privremena mogućnost transfera domicila pod vlast druge ugovorne strane, tj. Jugoslavije i Italije, posle čega se smatra da je stanovništvo stalno vezano za onu zemlju kojoj je poverena civilna uprava na toj teritoriji.
- c) Vlast koja vrši akte na ovoj teritoriji jeste jugoslovenska odnosno italijanska vlast, i ona te akte vrši sama, u svoje ime, nikome ne polazući računa o vršenju tih akata, već držeći se svojih opštih međunarodnih obaveza ili obaveza međusobno primljenih za ovu teritoriju. Znači i tu postoji suverena vlast, jer je suverena ona vlast koja je nezavisna ma od kakve druge vlasti.«⁶¹

IVAN TOMŠIČ

»Na temelju tega londonskega sporazuma sta vlada Italije i vlada Jugoslavije razrešili svojo civilno upravo, in sicer italijanska vlada na ozemlje severno od črte, določene z londonskim sporazumom, jugoslovanska vlada pa na ozemlju južno od označene črte. Italija ni znova pridobila teritorialne suverenosti, ugasle 15. septembra 1947. Zato pravni naslov (titulus) za civilno upravo nad ozemljem, ki je bilo postavljeno pod italijansko upravo za Italijo, ne izvira iz suverenosti, ampak iz londonskega sporazuma in podobno tudi za Jugoslavijo glede ozemlja, ki je bilo postavljeno pod jugoslovansko upravo.«⁶²

⁶⁰ *Andrassy*, o. c., 123, 124.

⁶¹ *Bartoš*, Memorandum o Trstu od 5 oktobra 1954, str. 18, 19.

⁶² *Tomšič*, Jugoslovansko-italijanski odnosi, str. 783.

STANKO PETERIN

»V londonskem memorandumu je pomembna izhodiščna ugotovitev, da se je 'izvajanje določb mirovne pogodbe z Italijo, ki se nanašajo na STO, pokazalo za nemogoče'; londonski sklepi pa so bili sprejeti zaradi tega, da bi se nezadovoljujoča situacija 'kar najbolje končala'. Že iz tega je bil jasno razviden dvojni namen pogodbenih strank: prvič, da naj se z novo rešitvijo nadomestijo stare določbe, ki govorijo o STO, in drugič, da naj bo nova rešitev trajna.«

»Za spremembo mednarodnopravnega statusa tržaškega ozemlja so bili izpolnjeni potrebni pogoji: Varnostni svet Združenih narodov, ki so mu bile 'zavezniške in pridružene sile' v mirovni pogodbi poverile skrb za usodo STO, je 'vzel na znanje' londonske sklepe. Na trajnost novega pravnega režima pa kažejo tudi proglašene, ki so jih takaj po sklenitvi memoranduma izdale vse tri zahodne velesile; v njih je med drugim rečeno, da v prihodnje 'ne bodo podpirale zahtev, ki bi jih bodisi Jugoslavija ali Italija postavljali glede ozemlja pod suverenostjo ali upravo ene izmed njiju'.«⁶³

IVE MIHOVILOVIĆ

»Neče biti suvišno upozoriti [...] da karakter čina, to jest predavanja dviju zona pod upravo Italije i Jugoslavije, nije različit, nego je jednak za dvije države, a da se od 1954. do danas juridički u tom pogledu nikada ništa nije mijenjalo, jer nije bilo nekog novog međunarodnog sporazuma, ugovora ili drugačijeg akta. Činjenica da je Italija u bivšoj Zoni A do kraja provela svoj suverenitet ništa ne mijenja na stvari. Memorandum je još uvijek na snazi, a to potvrđuje i aktivno angažiranje dviju zemalja ili njihovih vlada da se poštuje i provodi 'Specijalni statut' o etničkim grupama, kao i ono što se odnosi na malogranični promet, za što postoje i zajednički organi. I to je jedan od dokaza da je londonski sporazum na snazi i trajnog karaktera, da niz obaveza iz njega Italija poštuje.«⁶⁴

»Od tada do danas, u minulih sedamnaest godina, nije se ništa novo u međunarodnopravnom, formalnom pogledu dogodilo, pa je prema tome na snazi samo ono što određuje londonski Memorandum od 5. listopada 1954. Potrebno je to naglasiti.

A što se u tom minulom vremenu stvarno dogodilo u Zoni A i Zoni B, dobro nam je poznato. Život nije zaustavljen, on je išao svojim tokom, on je donio i velike promjene. Zonu B je, na primjer, privredni, društveni, kulturni i politički razvoj čvrsto i definitivno organski povezao s Jugoslavijom. Pogotovo zato što je mnogostruki razvoj tog područja bio brz i snažan, iako ne i sasvim ravnomjeran. Život je izazvao i neke promjene u etničkim odnosima, to je područje još više hrvatsko i slovensko nego što je bilo ranije, a to je potrebno posebno istaći.«⁶⁵

Pruredio
Budislav Vukas

⁶³ Peterin, »Cona B«: pravno ali politično vprašanje, str. 4.

⁶⁴ Mihovilović, I., Mašta i stvarnost Zonc B, *Dometi*, 1971, br. 10, str. 45.

⁶⁵ Ibid., str. 37.

SUMMARY

This text contains a *selection* of bibliographical data, with appended individual facts and evaluations, on important and characteristic Yugoslav literature about the history of relations between Yugoslavia and Italy from 1945 to 1974. Included is historical, and related, literature, as well as scientific works and quality journalistic material in different areas — from politics, diplomacy, and international law to literature. Also included is literature both retrospective and dealing with current affairs (written with a historical approach) which was produced in, and deals with, these main periods: 1945—47 (until the Peace Treaty with Italy); 1947—54 (until the resolution of the Trieste question); 1954—74 (a period of better relations, but marred by Italian efforts, especially in 1970 and 1974, to activate problems which were *resolved in the past* in her relations with Yugoslavia). The bibliographical data is divided into four elementary groups: I. Methodological contributions; II. Bibliographies; III. Published materials; IV. Papers. Within these divisions are smaller groups of thematically related texts.